

Анна ОЛЕНЕНКО
(Запоріжжя, Україна)

УДК:930.2 (477.7)

Формулярні списки як джерело з історії чиновництва Азовської губернії

Серед документів, які б відображали усі етапи проходження служби чиновника та містили особисту інформацію про службовця державних установ Російської імперії, найінформативнішими є формулярні списки. Саме аналіз формулярних списків дає можливість реконструювати та персоніфікувати чиновницький склад державних установ, зокрема, й Азовської губернської канцелярії (1775–1784 рр.), що була головною адміністративною установою Азовської губернії.

Формулярні списки протягом ХІХ–ХХІ століть використовувались у трьох напрямках історичних досліджень: по-перше, у межах вивчення історії державних установ Російської імперії; по-друге, при дослідженні історії чиновництва; по-третє, при вивченні формулярних списків як історичного джерела.

Перший напрямок представлений дослідженнями історії державних установ Російської імперії. Більшість дослідників, вивчаючи діяльність вищих, центральних та місцевих органів влади, вдавались до аналізу законодавчих актів, а до формулярних списків інколи звертались задля висвітлення кадрового складу цих установ [1; 2; 3; 4]. Для досліджень цього напрямку характерне фрагментарне використання формулярних списків, які залучались переважно для ілюстрації певного історичного факту чи події.

Дослідження, що складають другу групу, направлені безпосередньо на вивчення історії чиновництва. Природно, що такі дослідження більшою або меншою мірою спираються на відомості формулярних списків. Більшість досліджень даного напрямку висвітлювали кадровий та персональний склад вищих та центральних державних установ, а історія чиновництва місцевих органів влади, тим паче окраїнних губерній Російської імперії, залишилась маловисвітленою [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Дослідження третього напрямку направлені на вивчення формулярних списків як історичного джерела. Дослідників цікавили такі питання, як методика опрацювання послужних списків, їх репрезентативність, достовірність даних документів, використання інформативного потенціалу формулярних списків та ін. [14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21].

Маємо досить представницьку історіографію у вивченні формулярних списків переважно в межах дослідження вищого чиновництва імперії. Вивчення чиновницького складу саме місцевих державних установ, які повинні базуватися на використанні формулярних списків, в умовах персоніфікації історичних досліджень та підйому біографічних досліджень набуває особливого значення. Вивчення формулярних списків дають змогу визначити особливості

кадрового складу установ окраїнних губерній Російської імперії, що значно відрізнявся від центрально-російських імперій.

Формулярні списки, які склалися в Азовській губернській канцелярії, стали головними джерелами для вивчення чиновницького складу канцелярії та місцевих органів управління Азовської губернії та Південної України загалом.

Формулярні або послужні списки є масовими джерелами офіційного діловодства, які містили інформацію про прізвище, вік, віросповідання, походження та інші особисті та службові відомості про чиновників [21, 11]. Формулярні списки склалися тільки на табельне чиновництво, тобто тих чиновників, хто мав ранг чину відповідно до прийнятого 1722 року Табелю про ранги. Протягом другої половини XVIII століття формулярні списки перетворилися на основний обліковий документ чиновництва Російської імперії [9, 41].

Згідно з указом Сенату від 31 січня 1764 року з губернських установ кожні півроку мали надсилатись формулярні списки чиновників. Окрім регламентованих законодавством термінів складання формулярних списків, вони надсилались до вищих установ і в разі необхідності. Така необхідність виникала при прийнятті чиновника на службу, нагородженні чином, звільненні, виході у відставку, отриманні пенсій та ін. Саме такі формулярні списки й осіли в документації Азовської губернської канцелярії.

Формулярні списки складались канцелярськими службовцями Азовської губернської канцелярії та відправлялись на розгляд Г.О. Потьомкіну, який, у свою чергу, відправляв їх до Сенату або ж вирішував кадрові питання самостійно в залежності від займаних посад чиновників, які заслугоували підвищення. Адресантом формулярних списків виступали Азовський губернатор та губернська канцелярія. Більшість послужних списків все ж ініціювались В.О. Чертковим та, відповідно, відправлялись від його імені, що свідчить про намагання губернатора контролювати персональний склад службовців Азовської губернії та про зацікавленість у підвищенні своїх підлеглих. Зустрічаються формулярні списки також підписані В.О. Чертковим, але ініційовані певною установою Азовської губернії чи структурним підрозділом Азовської губернської канцелярії. Оскільки до компетенції таких установ не входило подання документів на нагородження чином службовців Г.О. Потьомкіну, формулярні списки надсилались на їх прохання від імені очільника губернії. Так, у супровідних рапортах В.О. Черткова про підвищення службовців Межової експедиції Азовської губернської канцелярії йдеться про попереднє прохання голови цієї експедиції Олексія Писемського, надісланого у вигляді рапорту разом із списком до Азовського губернатора [22, 110; 23, 6]. Також питання про нагородження службовців вирішувались у комісії Нової Дніпровської лінії укріплень, які потім знаходили своє відображення у рапортах Азовського губернатора генерал-губернатору [24, 216]. Після 30 квітня 1782 року, тобто з часу звільнення В.О. Черткова з посади Азовського губернатора, документи з кадрових питань надсилалися вже тільки з Азовської губернської канцелярії, за виключенням декількох формулярних списків, підписаних особисто губернаторським товаришем Л. Алексєєвим, який виконував обов'язки губернатора Азовської губернії.

Зазвичай формулярний список надходив до адресату у супроводі рапорту, в якому вказувались причини складання документу. Із 63 актуалізованих формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії тільки два

складені у зв'язку зі звільненням чиновника за власним бажанням за станом здоров'я, всі ж інші стосувались нагородження службовців чином.

Формулярні списки чиновників Азовської губернської канцелярії були двох видів: індивідуальні, складені на одного чиновника, та групові, складені на декількох чиновників певного підрозділу канцелярії чи іншої установи. Серед актуалізованих формулярних списків Азовської губернської канцелярії знайдено 6 групових, із них 3 – чиновників Межової експедиції та 3 – дрібних канцелярських службовців.

Форма формулярних списків була узаконена указом Сенату від 31 січня 1764 року та протягом XVIII століття істотно не змінювалась. Структура формулярного списку була підпорядкована завданню надавати основні відомості про чиновника, які так чи інакше торкалися питання проходження служби та були необхідні центральним органам влади для обліку чиновництва імперії. Протягом 1775–1784 років, коли Азовська губернська канцелярія документувала проходження служби чиновників губернії, формуляр послужних списків службовців канцелярії дещо змінився, а саме збільшилась кількість необхідної для подання інформації про чиновників для задоволення потреб держави у якісній інформації про чиновництво задля їх ефективного обліку.

Формулярні списки склались у вигляді розгорнутої таблиці. На титульному аркуші зазначались прізвище, чин та посада чиновника, на якого складався список, та дата складання документа. Сама ж таблиця із внесеними відомостями про чиновника розташовувалась на розвороті двох сторінок.

На титульному аркуші обов'язково зазначалась назва виду документа. Документи, що відображали кар'єру певного чиновника, мали різні назви. Найчастіше у діловодстві вживалась назва “формулярные списки о службе и достоинстве”, хоча вперше це поняття на законодавчому рівні з'явилося лише в указі Сенату від 31 березня 1788 року [21, 11]. Окрім вищезгаданої назви, канцелярські службовці Азовської губернської канцелярії використовували ще наступні: “формулярный список о старшинстве и достоинстве” [24, 210] та “формулярный список о службе” [22, 324].

Окрім назви виду документу на титульному аркуші, зазвичай, зазначались прізвище, інколи – прізвище та ім'я, чин (військовий чи цивільний), посада чиновника в Азовській губернській канцелярії, на якого складався список, та дата складання документу. На деяких формулярних списках відсутні певні структурні елементи, чи-то військовий чин, чи посада, чи дата, що пов'язано скоріше за все з халатністю канцелярських службовців, аніж з особливостями ведення діловодства у губернії та регіоні. На декількох формулярних списках текст, що знаходиться на титульному аркуші, обведений в рамочку, що можна пояснити естетичними вподобаннями службовців канцелярії, які складали документи [22, 138]. Час створення формулярних списків, на титульному аркуші яких не зазначена дата складання документу, можна визначити за датою супровідного рапорту. Найчастіше, якщо формулярний список складався в Азовській губернській канцелярії, то дата рапорту та списку співпадала. Якщо ж послужний список складався у нижчій установі, то він передував рапорту і був складений на декілька днів раніше [23, 6].

Таблиця формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії містила певну кількість стовпчиків, яка залежала від часу створення документу. Чим хронологічно пізніший був документ у період з 1775 по 1784 роки, тим більша була кількість граф у списку, що пояснювалось збільшенням потреби

вищих органів влади у інформації про чиновництво, яку вимагали від місцевих установ.

У першому стовпчику, що був присутнім тільки у групових формулярних списках, зазначався номер за порядком. Другий стовпчик групових та, відповідно, перший індивідуальних послужних списків відображав прізвище та ім'я, а інколи й чин чиновника, на якого складався формулярний список. Наступний стовпчик таблиці формулярного списку містив інформацію про кількість років чиновника на момент складання списку. Зазначалась саме кількість років службовця на момент складання документу, а не дата народження, що інколи породжувало плутанину в інформації про віковий склад чиновництва та, відповідно, вплинуло на достовірність формулярних списків. Наприклад, у послужному списку казначея Азовської губернської канцелярії Власа Ходиревського 1781 року зазначається, що чиновнику виповнилось 46 років [25, 52], а в двох списках 1782 року – 49 [22, 446] та 50 років [22, 185].

Далі у формулярному списку зазначались відомості про походження чиновника та про володіння ним або його батьками селянами чоловічої статі з указанням місця розташування маєтку. Але не завжди зазначались усі відомості, все залежало від відповідальності канцелярських службовців та від педантичності керівників, які вимагали надання інформації [26]. Вимога надавати інформацію такого характеру пояснювалась не тільки бажанням отримати детальніші відомості про чиновницький склад, але й тим, що рівень матеріального становища чиновників не міг не впливати на їх подальше просування по службі [27, 121]. З 1781 року до цієї граfi канцелярські службовці, що складали формулярні списки, мали додавати інформацію про національність чиновника та його віросповідання. Необхідність внесення такої інформації було продиктовано бажанням уряду контролювати етнічний склад населення та кількість неросійських чиновників.

Наступні три колонки стосувались проходження служби чиновника. Тут зазначалась дата початку служби, всі підвищення та інформація про час отримання останнього чину, хоча останнє з'явилося у формулярних списках із 1777 року.

Восьмий стовпчик містив інформацію про участь у військових походах чиновника, що підкреслювало важливість військової служби та участі у військових діях для чиновника, що могло б вплинути на подальшу цивільну службу. Беззаперечний авторитет та пріоритет при зайнятті вакантних посад мали учасники бойових дій.

Наступна графа, яка з'явилась у формулярних списках чиновників Азовської губернської канцелярії у 1777 році, вміщувала відомості про освіту чиновників. Необхідність відображення інформації про отриману чиновниками освіту було покликано бажанням брати на службу освічених службовців, та й рівень освіти впливав на подальше проходження служби.

Десятий стовпчик таблиці формулярних списків містив інформацію про те, чи мали місце у кар'єрі чиновника штрафи та судові слідства. Надання такої інформації було обов'язковим, оскільки вона безпосередньо впливала на подальше підвищення або ж і, взагалі, на можливість продовження служби чиновників. Наступна графа, що з'явилась у формулярних списках Азовської губернської канцелярії 1779 року, контролювала кількість та час відпусток, що брав службовець за час всієї служби. Передостання колонка несла відомості про положення чиновника в штатному розписі установи, що було важливим для визначення службовцям місця виплати жалування. Наприклад, межувальники,

посади яких займали військові з полків, що розташовувались на території Азовської губернії, знаходились зверх штату Азовської губернської канцелярії, що означало, що вони не отримували звітні платні, хоча і виконували обов'язки по канцелярії. І в останній колонці губернатор чи відповідальний губернаторський товариш вписував своєю рукою, чи гідний чиновник підвищення до наступного чину.

Після таблиці формулярного списку обов'язково мав стояти підпис особи, яка відповідала за достовірність даних, указаних у документі. На формулярних списках, які подавались на розгляд Г.О. Потьомкіну від губернатора, стояв підпис В.О. Черткова. Ті формулярні списки, які надходили від Азовської губернської канцелярії, підписували губернатор, два губернаторських товариша та секретар Азовської губернської канцелярії, інколи реєстратор, канцелярист. Підписи на супровідних рапортах та формулярних списках були ідентичними. Документи, складені після звільнення В.О. Черткова, підписувались губернаторськими товаришами на чолі з Ларіоном Алексеевим, що виконував обов'язки губернатора, та іншими канцелярськими службовцями. Деякі послужні списки, що надійшли від голови Межової експедиції до Азовського губернатора з проханням про нагородження чиновників цієї експедиції, підписані пример-майором Олексієм Писемським, оскільки складались вони саме в Межовій експедиції [22, 110; 23, 6].

Формулярні списки чиновників Азовської губернської канцелярії хронологічно представлені, в основному, 80-ми роками XVIII століття. Актуалізовано 2 формулярних списки 1777 року, 6 – 1779 року, 3 – 1780 року, 9 – 1781 року, 34 – 1782 року та 8 – 1783 року, датувати ще один не вдалось. 54 відсотки формулярних списків припадає на 1782 рік та 13 відсотків – на 1783 рік, загалом 67 відсотків. Отже, переважна більшість формулярних списків була створена після 1782 року. Така ситуація може бути пов'язана з тим фактом, що ще у лютому 1782 року стало офіційно відомо, що В.О. Чертков за указом імператриці мав піти з посади Азовського губернатора та стати генерал-губернатором Харківського та Воронежського намісництв [22, 301]. Окрім того, згідно із тогочасною державною політикою, управління в усіх губерніях мало уніфікуватися, та відповідно вводиться “Учреждение о губерніях” 1775 року, яке вже було апробовано у центрально-російських губерніях та чекало на введення в українних регіонах. Це стосувалось і Південної України, тому місцеве керівництво та чиновництво розуміло, що в найближчій час буде проводитись реформа управління, укрупнення територіальних одиниць, а, отже, існування Азовської губернії було під загрозою (ліквідація губернії припала на березень 1783 року). Тож службовці намагались отримати підвищення у Азовській губернській канцелярії до часу припинення її діяльності та переходу на службу до інших установ та інших губерній. Тому саме на 1782 та 1783 роки припадає найбільша кількість актуалізованих формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії.

Для визначення інформативних можливостей формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії ми вивчали не всі віднайдені в архівних фондах списки канцелярії, а формулярні списки на кожного чиновника одноразово. Розрахунки велись з урахуванням того факту, що, по-перше, формулярні списки деяких чиновників повторювались, оскільки повторно подавались на розгляд Г.О. Потьомкіну, по-друге, групові формулярні списки містили інформацію про декількох службовців, по-третє, на чиновників із групових списків інколи додатково складались особисті формулярні списки.

Тож, основою розрахунків стала кількість чиновників, на яких були складені формулярні списки, а не загальна кількість списків Азовської губернської канцелярії.

Із 63 актуалізованих формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії інформацію маємо про 57 службовців. Така штучна вибірка формулярних списків, що цілком залежала від збереженості архівних фондів, які дійшли до нашого часу, є достатньо репрезентативною. Штати Азовської губернії, місяцеслови та документація Азовської губернської канцелярії дозволили визначити кількість представників табельного чиновництва канцелярії. Наявність інформації стосовно загальної кількості службовців губернської канцелярії за весь час її діяльності дає нам змогу стверджувати, що актуалізовані формулярні списки чиновників Азовської губернської канцелярії містять відомості стосовно майже половини усіх службовців установи, а саме 40 %. Така репрезентативна вибірка дозволяє робити узагальнюючі висновки щодо усього чиновництва канцелярії Азовської губернії.

Серед 57 чиновників Азовської губернської канцелярії, формулярні списки яких актуалізовані на сьогодні, немає жодного чиновника генеральського чину з перших чотирьох класів Табелю, що зрозуміло, оскільки вищі чиновники не займали посад у місцевих органах влади. Друга група чиновництва, що включала 5-8 класи рангів, представлена двома чиновниками штаб-офіцерського чину. Це губернаторський товариш секунд-майор Георгій Гарсеванов та губернський казначей секунд-майор Влас Ходиревський, чий посади вважались високими на губернському рівні.

Третя група, що складалась із чиновників 9-14 класів, які мали обер-офіцерські чини, службовцями Азовської губернської канцелярії представлена найбільше – 49 осіб. Із них більшість мала 14 ранг, що відповідав чинам прапорщика та вахмістра і колезького реєстратора, та 13, який, у свою чергу, відповідав військовому чину підпоручика та цивільному чину провінційного секретаря. Взагалі-то, цивільного чину 13 класу не існувало для чиновників, після 14 класу вони автоматично отримували одразу 12-й. 13-й ранг, що відповідав чину провінційного секретаря, існував лише для армійських офіцерів 13-го класу (підпоручиків), що переходили на цивільну службу [28]. Вахмістрів же відносили до 14 класу Табелю про ранги, але до обер-офіцерів вони не прирівнювались. В армію ж вахмістрів могли перевести в чин прапорщика, а на цивільну службу до Азовської губернської канцелярії вахмістрів, виключених із полків, переводили в чин колезького реєстратора [22, 228]. Невелика кількість чиновників третьої групи мали 12, 10 та 9 класи, що відповідали чинам поручика та губернського секретаря, штабс-капітана та колезького секретаря, капітана та титулярного радника. 11 же чин корабельного секретаря існував лише для флотських офіцерів, що переходили на цивільну службу [28]. Чиновники Азовської губернської канцелярії 9-14 класів займали посади канцелярських службовців, перекладачів, протоколістів, реєстраторів, архіваріусів, секретарів, бухгалтерів, межувальників у Межовій експедиції, прикордонних комісарів та земських комісарів в Азовській губернській канцелярії.

У формулярних списках Азовської губернської канцелярії зустрічаємо відомості й про представників позатабельного чиновництва, на яке, взагалі-то, згідно із законодавством не складались послужні списки. На позатабельне чиновництво в Азовській губернській канцелярії складались формулярні списки

у випадку, коли на таких чиновників подавали прохання про підвищення до генерал-губернатора. Загальна кількість позатабельного чиновництва Азовської губернії, про яких знаходимо дані у формулярних списках, складає шість службовців канцелярії (насправді ж їх існувало значно більше в Азовській губернській канцелярії, але вони так і не отримали чинів, що входили до Табелю про ранги, а отже на них і не було складено формулярні списки). Військові або цивільні чини, що відповідали найнижчим рангам Табелю, надавались, по-перше, кадетам, які закінчили навчання та мали отримати обер-офіцерський чин, по-друге, колишнім козацьким канцелярським працівникам, які при переході на службу до Російської імперії отримували російські військові чини, та по-третє, нижчим канцелярським службовцям, що отримували підвищення чину за свою роботу та таким чином переходили до лав табельного, і, тим самим, привілейованого чиновництва. Представники позатабельного чиновництва займали найнижчі посади в Азовській губернській канцелярії, такі як копіїсти, підканцеляристи та канцеляристи, які використовувались виключно для технічної роботи.

Із-поміж 57 чиновників, чия діяльність відображена в актуалізованих формулярних списках Азовської губернської канцелярії, тільки 15 цивільних чиновників. Такі чиновники займали, в основному, посади канцеляристів та реєстраторів, що відповідали 13 та 14 класам Табелю про ранги. Всі інші чиновники, включаючи керівний склад губернії, були військовими або ж відставними військовими, що перейшли на цивільну службу. Отже, більшість чиновників Азовської губернської канцелярії складала військові, які стали головним джерелом поповнення штату Азовської губернії. Такий відсоток військових на службі в Азовській губернській канцелярії став можливим через прикордонне положення губернії, наявність полків, що розташовувались на її території, а також через той факт, що генерал-губернатор Г.О. Потьомкін займав посаду віце-президента Військової колегії і міг прискорити перехід військових на цивільну службу. До залучення військових на службу до Азовської губернської канцелярії вдалися через брак достатньої кількості досвідчених чиновників на території новоствореної у 1775 році Азовської губернії. Саме військові вирішили проблему нестачі чиновництва у регіоні.

Найбільше чиновників у Азовській губернії входило до вікової групи від 20 до 30 років, оскільки молоді службовці займали канцелярські посади, кількість яких у Азовській губернській канцелярії значно перевищувала кількість керівних та вищих посад. Вік службовців, що займали високі пости у губернії, перевищував 30, а то й 40 років. Але не завжди знаходимо пряму пропорційну залежність віку чиновника та займаної ним посади. Багато залежало від походження. Приміром, Дмитро Смольянінов, якому виповнилося лише 24 роки, уже займав секретарську посаду в Азовській губернській канцелярії, оскільки належав до дворянства. Така ситуація була можлива, оскільки, зазвичай, діти дворян вступали на службу ще у дитячому віці і проходили початкові шаблі своєї кар'єри на папері [4, 267].

Питання соціальної та етнічної приналежності чиновників Азовської губернської канцелярії тісно переплітаються. На жаль, чітко викристалізувати приналежність службовців канцелярії до певного соціального прошарку не є можливим через неповноту або ж відсутність інформації у формулярних списках. На відміну від соціальної приналежності формулярні списки дають певну інформацію про етнічний склад чиновництва Азовської губернської канцелярії. За національним складом чиновників канцелярії Азовської губернії

найбільший відсоток – 67 – складала українці, 9 % – росіяни, 5 % – греки, менш ніж 2 % – грузини та 3 % – румуни, 14 % чиновників залишилися невизначеними нами щодо етнічної приналежності. Українці належали до шляхетства, обер-офіцерства, козацької старшини або колишнього рядового козацтва. Більшість чиновників-росіян походили з дворянства і, відповідно, займали вищі посади у губернії [25, 52]. Російська імперія піклувалась, щоб росіяни складали чиновницьку верхівку введеної уніфікованої системи управління в таких окраїнних регіонах імперії, як Південна Україна, задля забезпечення ефективного втілення в життя імперської політики уніфікації та успішного контролю над діяльністю чиновників. Основну виконавчу силу ж складало місцеве населення – етнічні українці. Присутність іноземних чиновників в Азовській губернській канцелярії пояснюється, по-перше, наявністю іноземних переселенців, та по-друге, прикордонною територією губернії. Іноземці здебільшого займали посади перекладачів у Азовській губернській канцелярії [22, 114].

До XIX століття освітнього цензу для державної служби не існувало [29], тому на службу до Азовської губернської канцелярії брали усіх чиновників, які могли читати та писати російською мовою задля ведення діловодства. Усі без виключення чиновники Азовської губернської канцелярії знали російську мову. Але наявність графи про освіту чиновників у формулярних списках наштковує на думку, що освіта все ж таки грала роль при зайнятті посад. Так, на посаді межувальників Азовської губернської канцелярії працювали тільки чиновники, що володіли знаннями у математичних науках, деякі ще й уміли малювати та знали фортифікацію [22, 172]. Такі знання необхідні були чиновникам Межової експедиції для успішного проведення розмежування земель Азовської губернії. Освітній рівень беззаперечно грав роль при зайнятті посад перекладачів у Азовській губернській канцелярії [22, 114]. Зрозуміло, що знання іноземних мов було обов'язковою умовою для роботи перекладачем у канцелярії Азовської губернії. Для перекладачів характерним було володіння кількома іноземними мовами, що збільшувало шанси на успішну кар'єру. Окрім залежності займаних посад чиновників від освітнього рівня, простежується залежність отриманої освіти від походження чиновників. Так, більшість службовців, що володіли певними знаннями, окрім російської мови, походили з російських дворян або малоросійського шляхетства, пізніше прирівняного до дворянства, та обер-офіцерських сімей, тобто з тих прошарків населення, де діти мали можливість отримувати освіту. Інколи у формулярних списках зазначались відомості про навчальний заклад, де чиновники отримали свої знання, наприклад, дехто зі службовців Азовської губернської канцелярії навчались у Грецькому кадетському корпусі [22, 114].

Формулярні списки службовців Азовської губернської канцелярії є головним джерелом до вивчення чиновницького складу адміністративних установ Азовської губернії. Формування формулярів послужних списків та визначення необхідної до подання у них інформації стосовно чиновників підпорядковувалось основній меті – обліку та контролю складу чиновництва з боку уряду. Джерелознавча критика формулярних списків Азовської губернської канцелярії дала змогу визначити особливості чиновницького складу Азовської губернії, що, в свою чергу, допоможе при вивченні історії діяльності самої Азовської губернської канцелярії та історії чиновництва Південної України.

Джерела та література:

1. Вицын А. Краткий очерк управления в России от Петра Великого до издания общего учреждения министерств. – Казань, 1855. – 297 с.
2. Славятинский А. Исторический очерк губернского управления от Петра В. до учреждения о губерниях в 1775 году. – Киев, 1859. – 155 с.
3. Блинов И. Губернаторы: Историко-юридический очерк. – СПб., 1905. – 366 с.
4. Готье Ю. История областного управления в России от Петра I до Екатерины II. – Т. 1.: Реформа 1727 года. Областное деление и областные учреждения 1727–1775 гг. – М., 1913. – 472 с.
5. Целорунго Д.Г. Формулярные списки офицерского корпуса русской армии эпохи Отечественной войны 1812 г. // Исследования по источниковедению истории СССР дооктябрьского периода: Сб. ст. – М., 1990. – С. 115–131
6. Морякова О.В. Провинциальное чиновничество в России второй четверти XIX в.: социальный портрет, быт и нравы // Вестник МГУ. – Сер. 8. История. – 1993. – № 6. – С. 11–23
7. Иванов В.А. Губернское чиновничество 50–60-х гг. XIX в. в России. Историко-источниковедческие очерки. – Калуга, 1994
8. Шилов Д.Н. Формулярный (послужной) список как источник биографических сведений о деятелях высшей российской бюрократии (XIX – начала XX вв.) // Проблемы социально-политической и этнической истории России XIV–XX вв. – Челябинск, 1995. – С. 40–49.
9. Архипова Т.Г., М.Ф. Румянцева, А.С. Сеннин. История государственной службы в России XVIII–XX века. – М., 1999.
10. Шепелев Л.Е. Чиновный мир России. XVIII – начало XX в. – СПб., 2001
11. Поскачей Т.А. Провинциальное чиновничество России в последней четверти XVIII – первой половине XIX вв.: На материалах Рязанской губернии: автореферат диссертации. – Рязань, 2006
12. Писарькова Л. Государственное управление России с конца XVII до конца XVIII века: эволюция бюрократической системы. – М., 2007 – 743 с.
13. Соколов А.С. Формулярные списки – основные документы учета чиновников Олонекской губернии в XIX в. (на основе документов фонда «Олонекское губернское правление») // http://archives.karelia.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=974%3A2010-05-07-06-39-29&catid=282%3A-2010-&Itemid=1.
14. Елпатьевский А.В. Документирование прохождения государственной службы в России XVIII – начала XX вв. // Труды ВНИИДАД. – 1974. – Т. 5. – Ч. 1. – С. 146–205
15. Щетинина Г.И. Формулярные списки как исторический источник о составе профессоров в пореформенной России // История СССР. – 1977. – № 1. – С. 84–96
16. Румянцева М.Ф. Источники о социальном составе служащих местных государственных учреждений в последней четверти XVIII века // Исследования по источниковедению истории СССР дооктябрьского периода. – М., 1985. – 194–217
17. Иванов В.А. О репрезентативности комплекса послужных списков служащих местных государственных учреждений (К методике анализа) // Исследования по источниковедению России дооктябрьского периода. – М., 1993. – С. 128–144
18. Иванов В. А. Формулярные списки как источник для изучения губернского чиновничества // Отечественная и всеобщая история: Методология, источниковедение, историография: Материалы науч. конф. – Брянск, 1993
19. Румянцева М.Ф. К вопросу о возможности извлечения ретроспективной информации из формулярных списков служащих государственных учреждений второй половины XVIII в. // Мир источниковедения: Сб. в честь Сигурда Оттовича Шмидта. – М; Пенза, 1994. – С. 101–104
20. Бабич М.В. Из истории государственных учреждений XVIII в.: делопроизводственные документы и их научно-справочный аппарат // Отечественные архивы. – 1996. – № 1. – С. 28–41

21. Аршакян М.А. Формулярные списки служащих и рабочих Алтайского (горного) округа XIX – начала XX века как исторический источник: автореферат диссертации. – Барнаул, 2010.

22. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 16. – Д. 588. – Част. 9. – 691 лл.

23. РГАДА. – Ф. 16. – Д. 588. – Част. 2. – 578 лл.

24. РГАДА. – Ф. 16. – Д. 797. – Част. 15. – 642 лл.

25. РГАДА. – Ф. 16. – Д. 588. – Част. 8. – 324 лл.

26. Горшман А.М. Формулярные и послужные списки генералов, участников отечественной войны 1812 г. и заграничной кампании 1813–1814 гг. // <http://feb-web.ru/feb/rosarc/ra7/ra7-170-.htm>

27. Леміш Н. Документи з проходження державної служби особовим складом адміністративних установ Російської імперії в першій половині XIX ст. (на прикладі адміністративних установ Чернігівської губернії) // Студії з архівної справи та документознавства / Держ. комітет архівів України; Укр. наук.-досл. ін-т. архівної справи та документознавства. – К., 2009. – Т. 17. – С. 121

28. Веремеев Ю. Таблицы воинских званий Русской Армии // http://army.armor.kiev.ua/titul/tabel_rang.shtml

29. Ерошкин Н.П. Чиновничество // <http://bse.sci-lib.com/article122474.html>

Анна Олененко (*Запоріжжя, Україна*). **Формулярні списки як джерело з історії чиновництва Азовської губернії**

Стаття присвячена вивченню формулярних списків чиновників Азовської губернської канцелярії, визначенню специфіки створення, побутування документів та особливостей еволюції їх формуляру, аналізу інформативних можливостей послужних списків, який дозволив реконструювати та персоніфікувати чиновницький склад Азовської губернської канцелярії.

Ключові слова: формулярні списки, чиновництво, Азовська губернська канцелярія.

Анна Олененко (*Запорожье, Украина*). **Формулярные списки как источник по истории чиновничества Азовской губернии**

Статья посвящена изучению формулярных списков чиновников Азовской губернской канцелярии, определению специфики создания, функционирования документов и особенностей эволюции их формуляра, анализу информативных возможностей послужных списков, который позволил реконструировать и персонифицировать чиновнический состав Азовской губернской канцелярии.

Ключевые слова: формулярные списки, чиновничество, Азовская губернская канцелярия.

Anna Olenenko (*Zaporozhia, Ukraine*). **The official lists as source on history of officialdom of the Azov province**

The article is dedicated to the study of the official lists of the Azov province office's officials, to the defining of their creation and functioning's specificity and the particularities of their intrinsic structure, to the analysis of the official lists' informative potential, which allow us to reconstruct and personify the staff of the Azov province office.

Key words: official lists, officialdom, Azov province office.